

په یوه ست بوونی هزری و رووخی له نیو چینه جوړاو جوړه کانی خه لکی خاک و ولات دان ^{□□□} وپړای ئه وهی گرینگی و نرخى ئه م نه ریتانه ی له نیو گه لان دا باون، به ته و او ی پیوه ندیان به رابردووی میژووی و شارستانیته تی رابردوویانه وه هه یه . به هیچ هیژو وزه یه ک ناکرئ ئه و داب و نه ریتانه له نیو نه ته وه یه ک دا له ناو به ری، بۆ سه لماندنی ئه م بۆچوونه ده توانین زور نمونه بینینه وه که زه قترینیان نه ته وه ی کورده، سه ره پای ئه وه ی چند هه زار سال له ژیر زهخت و چه له مه ی هیژه کانی به توانای ئیمپراتوریه گه وره کان دا بووه و جاری وا بووه گه یوه ته هه لدری نه مان، به لام هیچ کات تاییه تمه ندی به معنه وه ی و نه ریته میلی و نه ته وه یی یه کانی خو ی که هه ر ئه وانه ی ئاریایی ئیرانین له بیر نه کردوه و گومانیش له وه دا نیه که هه ر ئه وه گه وره ترین هوکاری مانه وه و نه مری کورد بووه و هه یه .

رئوپرەسمى نەورۆز لە كوردستان

آدمى نىست كه عاشق نشود وقت بهار

□□□

هر گياهمى كه به نوروز نجنبد حگب است

مروفتك نيه كه به هاران عاشق نه بئ هر روه كيك

كه نه ورۆزان نه جولئ و شين نه بيته وه دارى سوتانه

جيزنى نەورۆز، بۆ هەموو نەتە وەکانى ئيرانى ئاشنايه كه به رابردويكى زۆر كۆنە وه به شيكه له فەرهنهنگ و مەعنا و ياتى گهلى كوردو به گویرهى ئەم ئاماژه گه لهى كه له كتيبه ديرينه كان دا ده بيندرئ، يه كيك له سەر هەكى ترين جيزنه كانى كوردان به دريژايى ميژوووه كه به شيوهى ئاسايى له سەر هەتاي هاوين دا به پيوه ده چوو . پيوسته ئەوهشى لئ زياد كهين كه له سەر ده مى ديرين (باستان) دا، سال له ئيرانى به دوو بهش دابهش كراوه، سەر هەتاي سال له هه وه لئ هاوينه وه واته مانگى "پوشپه پ" ده ستى پئ ده كردو نەورۆزيش له ده ستپيكي هاوين دا بووه، به لام چونكو باس

265 لهو باسه دا، له سەر سەر چاره وه ده ليلى بنه رده تى رۆز ده سمى نيستا له نووسينى مسته فا كه يوان له كتيبي "نەورۆز لە كوردستان" و مقاله يهك بهم ناوه كه له ژماره ي رده شه مه ي سالى 1345 ي گوڤارى يه غمادا چاپ بووه به هره م وه رگرتوه .

266 شيعرى شيعى سه عدى يه

267 گاه ژمارى لاپه ره كانى 53-54

268 مقاله ي مسته فا كه يوان له ژماره ي رده شه مه ي 1345 ي گوڤارى يه غمادا . ده بئ بلئم به يتي شه به لگانه ي به ده ده سته وه ن . له سەر ده مى ديرين دا له كاتژميره زۆر ده كانى شه وكات شه رۆژه زيادى يه ي كه به پيچه وانى شه مپۆ كه هەر چوار سال جارتيك مانگى رده شه مه ده بيته سى رۆژو شهش مانگى هه وه لئ ساليش سى ويهك رۆژن، لهو رۆژگاردا له سەر جه مى سه ت و بيست سالان مانگيكيان له سال زياد ده كردو بهم چه شته سالى گۆرين ده بوو به سيزده مانگ كه پي بيان گوته "بهيزك" . هه روهك باسمان كرد له سەر ده مى پاشايه تى مه لكشاي سه لجوقى دا، فهيله سووف و هه كيمي گه رده ي شه وكات ، "عو مه ر خه ييامى نيشابورى" و تاقميتكى دى لهو زانا يانه ي ناومان هيتان، له سەر بنه ماي زانستى نجوم ته قويمى شه مرزيان داناو هەر چوار سال جارتيك رۆژتيك له رۆژانى سال زياد ده بوو بهو ساله شيان ده گوت سالى كه بيسه يا پر . به لام له سەر وشه ي "بهيزك" مامۆستا جه لالى هومايى له ژيژنووسى لاپه رى 222 ي كتيبي "التفهيم" ي ابوريحاني بيرونى ده نووسن: نووسه ر شه گه رى شه مه ده دا كه ويده چئ له گۆراني پيى "ب" به "او" يش هاتبئ بوويته "وهيزك" له ريشه ي (به) به ماناي باش و چاك وه كوو "پاكيزه" له پامانگى كه بيسه ي كه له رۆز ده سمى هينده كان و ئيرانى يه كانى كۆن به واتاي پاكيزه = خاوين و ريژدار

له سەر ئه م مه سه له له بابته تی ئه م کتیبه به ده ره، هه ر ئه وه نده ده لئین که دواتر ئه م جیژنه - نیزی که ی هه زار سال به ر له ئیستا - به هوی تا قمی که له ئه ستیره ناس و مونه جیمه کانه وه یه که له وان هه کیم عومه ری خه بیامی نیشابووری ^{□□□} له یه که می مانگی هه مه ل (خا که لیوه) دا جیگیر بوو. ^{□□□}

له سەر ده لیلی به ریوه چوونی جیژنی نه ورۆزیش قسه زۆر کراوه و زۆر ریویات هه یه، به لام ئه وه ی که له زۆریه ی چیرۆکه کان دا دئته گۆر ئه وه یه که پیشینه ی ئه م جیژنه ده گه ریته وه بو زه مانی پیشدای یه کان و جه مشیدی جه م به بنیاد دانه ری ئه م جیژنه ده زانن، وه ک شاعیر ده لئ:

همه کردنیها چو آمد پدید به گیتی جز از خویشتن کس ندید

ئه وکات که هه موو کاره کان جی به جی بوون

له دنیا دا جگه له خوی که سی تر دیار نه بوو

جهان انجمن شد بر بخت او فرومانده از فره بخت او

دنیا له به ختی ئه ورا کۆبووه

هه موو سه ریان له ئیقبال و گه وره یی ئه و سوپما بوو

سر سال نو هرمنزو فروردین برآسوده از رنج تن دل زکین

سه ری سالی نوئی له مانگی خا که لیوه دا

دنیا له کویره وه ری رزگارو دل له رق پاکه وه بوو

هاتوه. تهقی زادهش له کتیبی "گاه ژماری" خوی دا له لاپه ری 15 به پیرو زو موباره کی نووسیوه که ده گه ل لایه نی پیروزی نایینی بووه. ته نی یا یه ک کتیبی بی ناوی فارسی ته م وشه ی به "ده هیزه" نووسیوه به مانای که بیسه ی هیتاوه. به لام به پروای نووسه ر ته وانه ی که زمانی په هله وی و کوردی ده زانن، نه گه ر برتک سه رنج بدن ته ده گه ن که "وهیژک" هه مان وشه ی "هه یز Hez" و به هیزه "Bahez" که له کوردی دا به مانای توانا ئیستا ش به کار دئ. چونکه ته و ساله ی سیزده هه م واته ته وه ی مانگی کی پاش 12 سالان زیاد بووه بی بیان گوتوه سالی به هیزه که ته وه ش خوی نیشاندهری یه ک بوونی زمانی کوردی و په هله وی و مادی یه که له شوینی خوی دا ناماژه ی پین کرا. ²⁶⁹ وه ک ابوالمظفر الفراهی، مه میوونی کوری نه جیب واستی، هه کیم لوکری، عبدالرحمن خازنی. ²⁷⁰ گۆفاری خووشه، ژماره 575 سالی 45.

چنین روز فرخ از آن روزگار بمانده از آن خسروان یادگار (شانامه‌ی فیرده‌وسی)
ئو رۆژه پر له خیرو خوشی‌یه
له وکاته‌وه له‌و پاشایه به یادگار ماوه‌ته‌وه

ابوریحانی بیرونی‌ش له‌م بابه‌ته دواوه ده‌لی، له ده‌وره‌ی گهمووری،
صابیئه‌کان^{۲۷۱} ئاشکرا بوون و هر که جه‌مشید بوو به شاو دینی خوی تازه کرده‌وه،
ئو کاره زۆر گه‌وره‌تر نرخیندراو ئو رۆژه به رۆژکی نوئی له قه‌له‌م درا، هرچه‌ند
پیش ئه‌وکاتیش نه‌ورۆز هر به گه‌وره ده‌زاندرا،^{۲۷۲} ئه‌بوریحان له کتیبی‌کی دیکه‌دا
ده‌نوسئ: یه‌که‌م رۆژ له مانگی فه‌روه‌ردین (خاکه‌لیوه) یه‌و بویه پی‌یان گوتوه
نه‌ورۆز، سه‌ره‌تای سالی نوئی‌یه، فارسه‌کان، پارسه‌کان پی‌یان وایه که یه‌که‌م رۆژی
سه‌رده‌مه‌و به دوو فه‌له‌ک ده‌ست پی‌ ده‌کا.^{۲۷۳} ئیرانی‌یه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی دیکه‌ش
له‌سه‌ر ئه‌م رۆژه دواون، هه‌روه‌ک به‌له‌می ده‌نوسئ: یه‌که‌م رۆژ که جه‌مشید بو
دادخوازی خه‌لک دانیشت، رۆژی هورموز پی‌نج شه‌ممۆ بوو له مانگی خاکه‌لیوه،
له‌وکاته‌وه ناوی نه‌ورۆزیان له‌سه‌ر دانا^{۲۷۴} هه‌روه‌ها له دین که‌رد یا دین کورد دا
هاتوه: هر پادشایه‌ک له‌م رۆژه پی‌رۆزه‌دا شادی و شایی ده‌کردو له‌م جیژنه‌دا ئه‌وانه‌ی
له رۆژی ئاسایی‌دا کاریان کردوه، ده‌ستیان له کار ده‌کشیاوه و خه‌ریکی پشودان
ده‌بوون و شادمانیان ده‌کرد.^{۲۷۵}

ئوه‌ی ئاشکراو روونه ئه‌م جیژنه جیژنی نه‌ته‌وه‌یی‌یه‌و پی‌وه‌ندی به ئال‌وگۆپی‌کی
سه‌رچاوه‌گرتوو له بزوتنه‌وه‌یه‌کی نوئی و دابه‌ش کردنی سالی و ده‌ست پی‌کردنی
سالی تازه‌یه که بو نوئی بوونه‌وه‌ی سالی ده‌یانکرده جیژن و شادی، هه‌روه‌ک له
ده‌ستپی‌کردنی نیوه‌ی دووه‌می سالی‌ش جیژنی "میهره‌گان" یان هه‌بووه. پی‌ویسته
بگوتری که ئه‌و جیژنه، جیژنی ئیرانیان و نه‌ته‌وه‌کانی ئاسیای نیوه‌پراست بووه‌و به

²⁷¹ صانیه ناری یه‌کێک له تایفه‌کانی باستانی (دیرین) ه که بۆخۆیان خاوه‌نی بیروباوه‌ری تایبه‌تی بوون و ته‌مرۆش هه‌روه‌ک له به‌شی
بیروباوه‌ر دا ناماژده‌مان پی‌ کرد تا قه‌مێک له کوردستان به‌م ناوه هه‌ر ماون.

²⁷² آثار الباقیه، نه‌بوریحان بیرونی، وه‌رگێترانی ته‌که‌به‌ری دانا سروشت، لاپه‌ره‌کانی 3 تا 242.

²⁷³ التفهیم، به راست کردنه‌وه‌و سه‌رده‌تاو حاشی‌یه‌نوسئ جلال الدین هومایی ل 53.

²⁷⁴ میژووی به‌له‌می به پی‌داچوونه‌وه‌ی ملک الشعرا‌ی به‌هارو په‌رویزی گه‌رم ناوایی، ل 131.

²⁷⁵ وه‌رگێراو له کتیبی دینکورد که نه‌وی به دینی کورد ده‌زانین و له کتیبه‌ کۆنه‌کانی زمانی په‌له‌وییه. له زمان مسته‌فا که‌یوانه‌وه.

دریژایی میژوو قه و مه ئیرانی یه کان له پاراستنی دا شیلگیر بوون و هه رچه ند زۆر جاریش له لایه ن بیگانان و بیگانه په رستانه وه کارگه لی کراوه که ئەم نه ریته میلی و دیرینه لاواز که ن به لام تئیدا سه رکه وتوو نه بوون.

له سه ر بنه مای ئه و به لگانه ی به ده سته وه ن، له سه رده می هه خامه نشیان، له ته ختی جه مشید جیژنی نه ورۆز به شکوو ره سمی تایبه تی یه وه به پړیوه ده چوو، پادشاکان میوانداری گشتیان ده کردو دیارییان ئال وگۆر کردوه. هه روه ها له رووی نه خشه به ردینه کانی کۆشکی ئاپادانا، له زه مانی هه خامه نشی نوینه رانی 23 نه ته وه له مادی و پارتی و بابیلی و هیندی و میسری، باشترین دیاری گونجاویان پيشککش به پادشای ئیران ده کردو به وته ی "دوکتور گیرشمن" ری و په سمی به شکوی نه ورۆز، ئەم جیژنه یان که له گه وره ترین جیژنه کانی مه زه بی مه زدا په رستی پارسی یه کان بوو به پړیوه ده برد.

له زه مانی ساسانیانیش دا به لگه و نووسراوه ی زۆر ماونه وه که نیشان ده دا ئەم جیژنه به شکویه کی گه وره وه به پړیوه ده چوو و ته نانه ت له و سه رده م دا له نیو نه ته وه کانی ده وره به ریش دا ئەم جیژنه به پړیوه بردنی ببوو به باو، نووسه ران، له رابردووی کۆنیشه وه وه ک ئەم پۆ له بابته نه ورۆز له ده وره جۆراوجۆره کان دا نووسراوه ی زۆریان بلوو کردۆته وه که له وان دا به دریژی له سه ر ئەم جیژنه و چلۆنایه تی به پړیوه بردنی له و سه رده مانه دا قسه یان کردوه. بۆنموونه ده توائین به کتیبه کانی ده قی په هله وی جاماسب ئوسانا به رگی 2 لاپه ره ی 102 به دوا، وه رگی رانی مارکوارت، کتیبه کانی بیرونی، نه ورۆزنامه ی عومه ری خه ییامی نیشابووری، شه همه ردانی رازی، ریوایه تی دنیکه رد یا دنیکورد، التاج له ابو عوسمان جاحف، مشعالبی، میژووی شارستانیه تی ئیسلام، جورجی زه دیدان، ئاماژه بکه یین و له سه رده می سه دری ئیسلام دا به هۆی که مه ترخه می و بی موبالاتی عه ره به کان ئەم

276 پارس و وشه کانی پارسو Parso و په رتو Parthw یه کتیک له وشه کانی زمانی مادین که نه وان به به شیک له زاگروسی نیمرۆیی له جه مسه ری رۆژئاوای خاکی ماد (باشووری زاپی گچک و قه راخ دیاله - که یوان) یان ده گوت. هه روه ک له به شی میژوویی ئەم کتیبه دا کو تومانه، ناشووری یه کان له 834 ی به ر له زاین، باسیان لی کردوه. به لام پارسوا له زمانی مادی به وته ی ۱.م. دیاکونوف به مانای قه راخ و قه راخی یه وه له کوردیش دا به مانای ته نیشته و ئەم لاو نه ولایه. که یوان ده لئ (پارسوا) ناری گوندیکی "پارسانیان" له ده وری سه قز و به ره یته ره وه ی ناودانانی زه مانی دیرینه. وشه ی "پارت" یش له کوردی دا به مانای (ته نیشته) و قه راخه.

277 هونه ری ئیران له زه مانی هه خامه نشیان دا، وه رگی رانی دوکتور عیسی بیته نام، 32.

278 وه گراو له گۆفاری ناسیای جه وان، سالی 1339 ژماره 553، سه عید نه فیسی

جیژنه ره ونه قی نه ما، ئیرانی یه کان بۆئه وهی ئەم نهریته کۆن و دیرینهی خۆیان له بیرنه چیته وه، به وتهی "لوی دویوا" له هه لکه وتنی خه لافه تی حه زره تی عه لی ده گه ل ئەم رۆژه که لکیان وه رگرت و وتیان: هه ر له بهر ئه وه شه که ریز له م رۆژه ده گرین! دوا ی ئەمه سالانیکی زۆر خه لیفه کانی ئەمه وی و عه بباسی، هه م بۆ وه رگرتنی دیاریی له ئیرانیه کان که راده ی ئەم بێشکه شه له زه مانی معاویه دا له به ینی پینج تا ده میلیۆن دره م بوو، ره سمیه تیان دا به م جیژنه و به رپۆه بردنه که یان ئازاد کردو. به شیک له ری و په سمه که ش وه ک ئاگر کردنه وه و ئاوپرژاندن له نیویان دا بوو به باو، دوا یه ش که هی دی هی دی حکومه ت که وته ده ست ئیرانیه کان، ئەم جیژنه هه مان شکۆی پێشووی خۆی وه رگرتنه وه و له نیو ولاتی نی دوورونیزیکیش دا بلآو بۆوه. ئەو کوردانه ی له ریگه ی سووریا وه چونه میسر ئەم ری و په سمه یان که م و زۆر له ویش به ره و پێدا. هی ندی پادشای وه ک محمد شای گورکانی و ئیبراهیم پاشای عوسمانی بۆ هه رچی باشتر به شکۆتر به رپۆه بردنی ئەم جیژنه تیده کۆشان. به لام له سه ر بنه مای بپوای کوردان ده بی نه ورۆز ئاکامی سه رکه وتنی "که ی موروس یا که یومه رس KayMures" به سه ر ئەهریمه ن دا له ده وری چوار هه زار سال به ر له زاین بی که چی رۆکه که ی "که یوان" ئاوا ده نووسی:

"چوار هه زار سال به ر له میلادی مه سیح "که ی موروس" ناویک له ره گه زی کورد په یدا بوو، هه ر له سه ره تا وه ئەهریمه ن دوژمنایه تی ده گه ل کرد، که ی موروس له کیوه کانی ره واندز ده گه ل ئەهریمه ن به شه ر هات و له ده ستپیک شپه که وه فه رمانی به سوپاکه ی خۆی دا که ئەگه ر هات و به سه ر دوژمن دا زال بوون و ئەهریمه ن کوژرا، له سه ر لووتکه ی شاخه کان و له سه ر ته پک و گرده کان ئاگر بکه نه وه و گره مه لا ساز که ن تا هه م ده رکه وی که سه رکه وتوون و هه م به و شیوه فه رمانی گه رانه وه له به ره ی شه ر به سوپاکه یان بدن بۆ لای که یومه رس. ئاخیره که ی شه ر به سه رکه وتنی ئەوان به سه ر ئەهریمه ن دا ته واو بوو، ئاگر له هه موو به رزایی یه کان چوه ئاسمان و به م ئاگرو مه شخه لانه زال بوونی ره وایان به سه ر نا په وادا راگه یاندو شکانی ئەهریمه ن، بۆ خه لک روون کرایه وه. رۆژی ئەم سه رکه وتنه ده رۆژ پێش کاتی نه ورۆزی ئیستا بوو.

²⁷⁹ میژوری ئیران، لوی دویوا، وه رگراو له بلاژی "نه ورۆز" ل 25.

²⁸⁰ محیط طباطبانی، گۆفاری ته ران مصور ژماره کانی 864، 916 و شارستانیته تی ئیسلام، جورجی زه یدان، به رگی 2 لاپه ره کانی

23 و 22.

²⁸¹ محیط طباطبانی له کتیبی "نه ورۆز له کوردستان" له نووسینی کاک مسته فا که یوان ت 52.

که یومهرس فهرمانی دا نه تهنیا ئه و رۆژه به لکوو 9 رۆژو شه و دواتریش ئاگرپازی و جیژن و شادی بکه ن و ری و پره سمی جیژنی "9 رۆژ" به م شیوه یه په یدا بوو. ^{□□□}

دیاره له سه ر سه رچاوه ی ئه و جیژنه ریویاتی جوراوجۆر هه یه و هه موویان ئه وه مستۆگه ر ده که ن که یه که م په یوه ست بوونی کوردو ماده و دووه م ئه وه نیشان ده دا که له به شه کانی پیشوودا کوتومانه ئه ویش ئه وه یه که کورد له خه لکانی بانووی ئیرانن و رابردوویان له هه موو شوینی ئه م خا که به رچا و ده که وئ. بۆنموونه جیژم مۆریه که میرزای بالیوزخانه ی ئینگلیس له زه مانی قاجاری به کان دا بووه له سالی 1812 و له بیره وه ری نووسان و دنیا گه رو گه شت و گوزارچی به کانی به نیویانگه و له سه ر خه لکی ئه م خا که زۆری شت نووسیوه و له م نووسینانه دا ده لئ: له 31 ی مانگی ئووت له ده ماوه ند بووم، خه لکی وی جیژنیکیان گرتبوو که بۆنه که ی سه رکه وتنی فه ره یدوون و کاوه ی ئاسنگه ر به سه ر زوحاکی مار به شانی عه ره ب بوو، به م جیژنه یان ده گوت "جیژنی کوردی" و شانامه ی فیره وه سیش له م جیژنه ^{□□□} دواوه .

حه کیم عومه ری خه ییامی نیشابووری له نیزی که به هه زار سال به ر له م باسه ، له کتییی نه ورۆژنامه ی خۆی دا قسه ی کروه و به راشکاوی فه ره یدوون به کورد ناو ده با، فه ره یدوونیش ئه و رۆژه ی که زوحاکی تییدا شکاندو به دیلی گرت به جیژنی دیاری کردو ئیرانی به کانیش له و کاته وه ئه و رۆژه ده که ن به جیژن. ^{□□□}

ئه مپۆژه و ئه م جیژنه ی ئاریایی و کوردی، له هه موو کوردستان، به شیوه گه لی جیاواز به رپۆه ده چۆ و له تورکیه ی ئه مپۆ، کورده کان ئه م جیژنه یان ناو ناوه جیژنی "تۆله" که ئاماژه یه به تۆله ساندنی گه لی ئیران به ریبه ری فه ره یدون شا و کاوه ی ئاسنگه ر له زوحاکی مار به شانی عه ره ب. دوا ی ئیسلام عه ره به کان که له پیشدا هه ولیان بۆ له ناو بردنی فه ره هه نگ و کولتوری گه لانی دیکه ی ژیر فه رمان دا، له م ریگه دا هه ولیان زۆر دا، به لام کورده کان بۆئه وه ی ره نگی ئایینی بده نی ئه م جیژنه یان به ناوی جیژنی "خدری زینده" ناودیر کرد که ئاماژه یه به چه زره تی خدر پیغه مبه رو گوتوویانه که خدری زینده له به ره ره کانی خه لک به دژی زوحاک، هاتۆته

²⁸² هه مان سه رچاوه لاپه ره کانی 60-59.

²⁸³ سه فه رنامه ی جیژم موریه، به شی عاده تی ئیرانیه کان و شانامه ی فیره وه سی، چیرۆکی کی موروس یا کیومرس و ته هریه ن.

²⁸⁴ نه ورۆژنامه، نووسینی حه کیم عومه ری خه ییام، ل 2 به سه رده تاو حاشیه نووسی مامۆستا مسته فا مینه وی.

ياريدەيان. ^{□□□} ئەم جیژنە میژووییهی کوردەکانی ئاریایی چووہ ناوقەومگەلی تریش کہ دراوسییان بوون، ھەرۆک ئاشووری و ئەرمەنیەکانیش ئەم رۆژەیان دەکردە جیژن و، ئەرمەنیەکان بەم جیژنە دەلین "دیانت ئاراج" و پئییان وایە کہ ئەم جیژنە تاییەتە بە کوردە ئیزەدیەکان. ^{□□□}

تیرەکانی کەلھور، سەکرو ^{□□□} مەنگور ^{□□□} چل و پینجەمین رۆژی زستان بە دەستپیککی "وہاریا بەھار" دەزانن و جیژن دەگرن و پئی دەلین "وہاریا بەھاری کوردان". مەنگور سەکر بە جیژنی "بیلندانە Belindana" شی ناو دەبەن، جار ھەبە بەھاری سەکرانیشی پئی دەلین. ^{□□□} کوردان لە زاراوہی سۆرانی یا موکری دا بە مانگی یەکەمی سال دەلین "خاکەلیوہ" واتە خاک بە لیوانە، ئەوہش لەوہرا ھاتوہ کہ چونکو لەوہر خۆش نیوہ ئازەل ناتوانی باش بلەوہرئی و ناچارە لیو لە خاک بخشین. ھەرۆھا "ھەرمی پشکوان" یش بەو مانگە دەلین کہ لەو مانگەدا دار ھەرمی گول دەکەن. لە ھەولیرۆ سلیمانیش لە کوردستانی باشوور دەلین "ئاخەلیف Axalev" کہ ھەر مانای خاکەلیوہی ھەبە. ^{□□□}

لەم ریوایەتەش زیاتر بەشیوہگەلی دیکەش نەورۆزو سەبەبی ھانتە وجودی قسە کراوہ، یەک لەوانە ئەوہیە کہ دەلین سەرکەوتنی فەرەیدوون بەسەر زوحاکی مار بەشان و ئەوہ لە ھەموو ئیران دا قاوہ. کوردەکانیش دەلین چوارسەد سال داوی سەرکەوتنی "کیمورس" زوحاک بە لەشکرکی گەرۆوہ لەلای فەلەستین را بەرەو کوردستان ھاتوہ داگیری کردوہ. زوحاک دوو ماری بەشانەکانی بەوہ بووہ، کاوہ کہ پیاویکی بەغیرەت و ئازا بوو، جەماوہری لەخۆی کۆکردوہو شەوی جیژنی نەورۆزی کہ زوحاک لە گالئەو گەپ دا نوقم ببوو، ھیرشی کردە سەری و بە کوتکی ئاسنگەری لە تەپلی سەری دا، پێشبەندە چەرمینەکەیی کردە ئالو فەرەیدوونی لەسەر تەختی

²⁸⁵ میژووی ریشەیی رەگەزی کورد، نووسینی ژەنەرالی کورد ئیحسان نووری پاشا کہ خەباتیکی شیلگیری بە دژی دەولەتی تورکیوہ کہ مال ئاتاتورک کرد بۆ و دەدەست ھینتانی مافی کورد، ل 48 بەدوا.

²⁸⁶ ھەمان سەرچاوہ.

²⁸⁷ ھیندیک تاییفە بە کوردەکان بەشیوہی بلاو لە یەکتەر دەژین.

²⁸⁸ لە تاییفەکانی رەسەنی کوردی موکری لە ناوچەیی مەھاباد و سەردەشت و پیرانشار تا سنووری عیراق و بەشیکیشیان لە عیراق دا

دەژین.

²⁸⁹ رۆژمێری کوردی، مامۆستا عبیداللہ ایوبیان، بلاوکی کۆلیجی ئەدەبیات، تەرۆزی، ل 7 بەدوا.

²⁹⁰ رۆژمێری کوردی، وەگراو لە فەرھەنگی عەرەبی گێو موکریانی بەناوی رابە المرشد، چاپی ھەولیر 1952.

پاشایه تی داناو ئاگریان کرده وه و سه رکه وتنی خویمان له م رۆژه دا (یه کی حمل یا 21 ی مارس) کرده جیژن و شاعیرانی کوردیش له م بابه ته وه زۆر دواون.

پیویسته لیڤه دا ئاماژه بکری که له نیزیکی سه قز له ناوچه ی سه رشوو، کیویک به ناوی نۆرۆژ هیه که له سه ر بنه مای زمانی په هله وی خه لک "نه که رۆژ Nakaroz" ی پی ده لئین، به پیی نه ریتی ناوچه که رۆژانی نه ورۆژ له سه ر لووتکه ی ئەم شاخه ئاگریان ده کرده وه له ده وری هه ل ده په رین. ئەم کیوه له ئە ده بیاتی کۆمه لانی ئاسایی خه لک دا کاریگه ری هه بووه له قامه کۆنه کانی ناوچه که دا ناوی هاتوه. وه ک گوتویانه:

خالی ناویان گۆنای "پیرۆزه" هه روه ک چرایه له نه که رۆزه
خالی سه ر کۆمی یاره که ی که "پیرۆژ" ی ناوه به چرایه ک شو بان دوه که له نه که رۆژ
هه لکراوه. دیاره ئاگر بازی سه ر نه که رۆژیان به چرا داناوه.

له کوردستان ری و په سمی نه ورۆژ به شکۆیه کی زۆره وه به پیره ده چوو، خه لک رۆژه کانی ئەم جیژنه یان به م ری و په سمه به پیره ده برد. ئەم داب و نه ریته تا نیزیکی نیو سه ده پیشت که نو سه ر ده وری منالی خۆی له شوینه جیا جیا کانی کوردستان تیپه ر ده کرد شاهیدی به پیره چوونی ئەم ری و په سمه بووه، به پیچه وانیه وتی هیندی که س به شیوه یه کی کامل به پیره ده چوو، دانانی هوت سین و سه مهنی سازکردن و ئاگر کردنه وه ی شه وی چوارشه ممه سووری و پشتیند رۆهیشتن له کولانه ی مالانه وه به شیک له م کارانه بوون و هه ن، له م دوايانه ش دا زه وقی خه لکی بۆ به پیره بردنی ئەم ری و په سمه به رچا و ده که وی.

سه مهنی دروست کردنی کوردان له ئیران رابردویکی له میژینه ی هیه و بۆ خه لک پیرۆژ بوو، هه ریویه ش وه ک نه زرو خیر له نیو خه لک دا له لایه ن کیژانی پی به شوو یا ئەو ژنانه ی میردیان له سه فه ردايه ده به شراوه.

²⁹¹ ئەم چیرۆکه کوردیانه به درێژی له شانامه ی فیرده وسیش دا هاتوون.

²⁹² نافع مظهر: شه مال له نوچکه ی کۆی نه که رۆژ هینایه سه قز په یامی نه ورۆژ، یا: مه باره ک بێ به دلخۆشی که جیژنی میرو گاوانه. مه باره ک بێ به سه رمه سستی که ته مرۆ جیژنی لاوانه. مه باره ک بێ که ئەم نه ورۆژه جه ژنی میله ته کورده. مه باره ک بێ به دلخۆشی که جیژنی که دیمانه (قانع) وه رگیرو له (مسته فا که یوان).

²⁹³ له زمانی په هله وی دا به نه ورۆژیان کوتوه نۆکه رۆژ.

²⁹⁴ بۆ زانیاری زیاتر له م بابه ته و زۆر مه سه له ی دیکه ی که پیوه ندیان به م باسه وه هیه له کتبه کانی النجات له جاجیز، آثار الباقیه و التفهیم له نووسینی ابوریحانی بیرونی، فه ره هنگی عامیانه به جمال زاده که به هه ولتی محمد جعفر محجوب ناماده کراوه، نه ورۆژنامه ی خه بیام و هه رده ها له نه ورۆژ له کوردستان دا، له نووسینی مسته فا که یوان پروانه.

مال هه لگرتنه وه و هه لوه ژاردن و پاك و خاوين كردنه وه و پيش جيژني نه ورؤز له ريزي كاره كاني سه ره تايي نه ورؤزه كه به تاييه تي له هينديك جيگاي وه كوو "قوره" له سه ره ئه م بر وايه جي به جي ده كرين كه پئيان وايه مردووه كانيان له رؤزي جيژن دا ده گه رينه وه لايان و له شه وي جومعه ي ئاخري سال دا، گه وره كاني بنه مال هه كان چوار پينچ كولليره چه وره ده به نه لاي ئيمامزاده ي شويني خويان يا ته كيه و، له ري و په سميك دا كولليره كان به سه ره خه لك دا دابه ش ده كه ن، دوايه له گوپايه ك داده نيشن و دواي خویندنی فاتحيا، خزمه تكارانی وهك شوان و گاوان، قورغچي و باغه وان و ميرئاو و هه مامچي تازه يان داده نان تا سالي دواتر ئه ركي خويان به رپوه به رن. دياره ئه وه ري و په سمی ئيراني يه ديرينه كانه و ئه و كه سانه له و زه مان دا به تاييه ت له سه رده مي ساسانيه كان دا وهك ملكي ده ره به گ و فيئوداله كان ده هاتنه حساب.

چوارشهمه سووری، قولہ یا کولہ چوارشہ ممؤ له کوردستان

له مه لبه ندى موکریان به چوارشهمه می ئاخری سال ده لئین "قولہ چوارشہ ممؤ ghole chwarshamo" و له شوینه کانی تر کوله kula چوارشہ ممؤ پی ده لئین که هه ردوکیان مانای مه جازیی نه حسیان هه یه و له مازنده رانیش پیی ده کوترئ "کول چارشہ نبو".

ئه و ری و په سمه له باقی شوینه کانی ئیران به پیوه ده چی، وه ک ئاگر کردنه وه و گۆزه شکاندن و نه زرو نیاز کردن و... له کوردستانیش که م و زور ده کری. به لام ئه وهی له کوردستان به تایبه تی ده کری، چوونی خه لک بو ده روده شته و به وتهی که یوان له نه سیمی شه کر په ژینی به ره به یان که لک و هه رده گرن، کاتیکیش گه یشتنه سه حرا، ژنان به مقه ست چهند تالی له مووی قژی مناله کانیان هه ل ده پاچن و له ئاوی رووباری داوین تا ئیش و ناره حه تیه کانیان بپه ری و به لاکانی سالی پیشوویان نه گاته سالی تازهو بپروا، هه روه ها چوار وردکه به رد له بان شانیا نه وه داوین و به م شیوه یه خه مۆکی خویان له داوینی ده رو ده شت فری ده دن، له هیندیك شارو گوندان خه لک کاری چوونه ده ر به یانی زوو به پیوه ده بن تا له گه ل تاوه لات له ئاوی روون بپروانن و ئه و گۆزه تازه ی پی یانه له ئاوی کانی پر که ن و سی جار به سه ری دا باز ده ن، دواپی ده گه ل خویان بیهیننه وه و وه ک متفه رک بریکی لی ده ر خواردی خزم و نیزیکانیان بدن. هه ر له و کانیاهه دا ژن و پیاهو دم و چاویان ده شون، پاشان ژنه کان چاویان ده پین و به شیک له جل و به رگی خویان هه ر له ویی ده گۆرن.

له هیندیك شوین، خه لک به یانی ده چنه ده بباغ خانه و له و ئاوه ده گه ل خویان دینن که پیستی خاوی پی ده شونه وه و به ده روبه ری مالی خویانی دا ده که ن تا به لایان لی دوور بیته وه و له چاووژار پارینزاو بن. دواي ئه م کارانه، دارو پووشکه خپ ده که نه وه، هه ر که خور ئاوابوو، ئاوریان تی به رده ده ن و به سه ری دا باز ده دن و ده لئین، سووری تو بو من، زه ردی من بو تو.

له شاری بیجاری کوردستانی ئیران و هیندیك جی له کوردستانی عیراق و باشووری رۆژه لاتی تورکیه، وپرای بازدان به سه ر ئاگر دا ئه سپه نده ریشی تیداوین و له هه مان کات دا چهند پیواز و چهند جووت گۆره وی کۆن له مال فری ئه دن تا ئیش و ئازاره کان له ماله وه دوور خه ن، ژماریک له وان خۆله میشی ته ندوور یا ئاگردانیش فری

دهدەن، دياره كاتى فرىدانى ئەمانە نابى ئاوپ دەنەو و لە پشت سەرى خۆيان بپوانن.

لە ناوچەگەلى، گەسكەكۆلە يا كوتەرەش لە گۆزەيەك دا جيگير دەكەن و ئاگرى دەدەن و ئەسپەندەرى پيدا دەكەن. لە چياكانى ماردین و بۆتان كە ئاگرىان كردهو و كىژولاو لە دەورى هەل دەپەرن، لە بيجار بريك گەنم دەبەنە سەربان و لە رۆچنەكانەو و ئەى پېرژينن، رۆچنەش هەمان "رەزەن" ی فارسى دیرینه بەواتای روناك كەر . لەم مەلەبەندە دواى كۆتايى هاتنى رى و پرەسمەكە خەلك دەبى شەوى لە مالى خۆيان بن تا تووشى نەحسى و نەهامەتى نەيەن.

لە مەريوان، جگە لە كۆلە چوارشەممۆ، چوارشەممەگەلى تریشيان هەيە كە سەرنج راکيشن و بریتين لە: چوارشەممۆى ئاخري مانگی "بانەمەر" كە بەناوى "رۆژى ئيمام" ناسراو، چوارشەممۆى ئاخري جۆزەردان بەناوى "مەلا قەب الدين ئيمام" كە تەپۆلكەيەكە هەر بەم ناو و لە پينج كيلۆمىترى باشوورى رۆژئاواى مەريوان كە گۆرستانىكى كۆنە و كاوى خانووبەرىكى قەدىميشى لەسەرە كە بە باوهرى خەلكى ئەوى، پاشماوہى مزگەوتىكى كۆنە، هەريۆيە مزگەوتە سوورەشى پى دەلین، ئيمە پيشتر گوتومانە وشەى مزگەوت ريشەى ئارامى هەيە. مەلا قەب الدينيش ناوى دەشتىكى گچكەيە لە سى كيلۆمىترى مەريوان. خەلكى مەريوان لەو چوارشەممۆيانەدا كە باسما ن كەرد بە جلوبەرگی نوپۆه دەچن و تا نوپۆرى شەوان خەرىكى هەلپەركى دەبن.

²⁹⁶ كەريوان بە كەلك وەرگرتن لە يەشتەكان، بەرگی 1، ل 184 دەلن: ئەو ريشەى ئەوتىستايى هەيە كە "راوچەنگە Raochanga" بە واتای فروغى نەمرد.

²⁹⁷ بورهانی قاطع، دکتەر محمد معین، ل 972

²⁹⁸ هەلپەركى رۆژى چوارشەممۆى هەموو حەوتوان ویدەچى لە دابى بەزیدیهكان یا تیزدیهكان بن كە تا ئەم دوايانەش لە شارە كوردنشینەكان كە نووسەر خۆى لە مەهاباد (سابلاغ) و شوپنەكانى تریش دیویەتى. خەلك رۆژانى چوارشەممۆ دەچوونە باغەكانى شارى، بۆ ویتنە دەچوونە باغى ميكايل كە تىستا كراو بە پارک. قولقولاغ یا كانى مام قەنەران و لەم شوپنانه تا شەو هەل دەپەرن.

ئاگر يا ئاورو رابردووه كهى

خراب نيه وهك نيوناخن ئه وهش بليين كه به پيچه وانهى بوجوونى هينديك كهسى ناحالى ئه م رى وپره سمه هيچ پيوه ندى يه كى به ئاگر په رستى يه وه نيه و "ئاگر Ager" وشه يه كى مادى يه و بى هيچ گومانىك زمانى كورديش پاشماوهى هه مان زمانى مادى يه و هه ربويه ش هه تا ئيستا كه لكى لى وهرده گرن، ئه م وشه له ئه ويستا دا به "ئاتر Ater" و "ئاترهش Atrash" هاتوه و له په هله وي دا "Atesh" ه كه ئه مپوش له فارسى نازه رو ئاته شه. به لام هه روهك ده زانين له زمانى كوردى دا هه ر له سه ر ده قى پيشوو "ئاگر" و "ئاور" ده گوتري،^{□□□} ئه م وشه له كو نترين ئاسه واردا كه به رچاو ده كه وي به هه ريمى نازه ربايجان يا مادى گچك له دابه شكردنى خاكى ژي رده ستى ئه سكه نده ر گوتراوه كه "ئاگرپات" يان پي گوتوه.^{□□□} له و به لگانه دا كه ماون وا ده رده كه وي كه فه رمانزه واي ئه و مه لبه نده "ئاگر" ناويك بووه و چونكو له به ر دلى ئه سكه نده ر بووه، هه ر له وي ماوه ته وه و ئه و ده وه ره شى به ناوى ئه و "ئاگرپات" به واتاى "نازه ربود" ناويدر كرده. بايه خى ئاورو پيروزى ئه و له گرينگايه تى ئاگر له روناك كردنى شه وي تاريك و عه لامه ت و ئيشاره ت دان له شوينيك را بو شوينيكى تر

²⁹⁹ نه ورز، مسته فا كه بيان، ل 98 به دوا

³⁰⁰ نو سراهى ژوسته ن كه ته ويش له "ئيرانى ديزين" نو سيني مشير الدوله ي پيرنيا، ل 165 ي وهر گرتون.

له کاتی هیږشی دوژمنان و کهک وهرگرتن بۆ خه بهردان و ئاگادار کردن. ^{□□□} هه چچی کۆمه لگای مړۆڤ زیاترو بهرینتر ده بوو، بایه خی ئاگریش زیاتر ده بوو، له سهردهمی خه شایارشا دا له شووش و هه مه دان را تا سنوره کانی خاکی پان و بهرینی ئیران، بورج و قولله ی زۆر بهرزیان ساز کرد تا چاوه دپرو پاریزه ره کان شه وانه له سه ره ئه م قوللانه را نیگابانی بدن. ئه م ئیشک چپانه مه جبوور بوون شه وانه مه شخه لی ئاگرین زیاتر هه لکه ن و له کاتی پیویست دا علامه ت بۆ یه کتر بدن. ته نانه ت هه ر که جیگایه کی تازه یان ده گرت له م بورجاننه یان لئ ساز ده کرد. ^{□□□} هه والی سه ره که وتنی ئیرانیه کان و گرتنی پایته ختی یۆنان به هۆی "مهردونیه" سه رداری سوپای ئیرانیش هه ر به م شیوه به خه شایارشا گه یشت. ^{□□□} ره نگه سه یر بی ئه گه ر بزانی ئه مپروش له دیهاتی کوردستان، دیتنی مانگی له سه ره تاو کۆتایی مانگی ره مه زان هه ر به م شیوه به یه کتر راده گه یه نن. هه ر له بهر ئه م پیروزیه ی ئاگر، زۆر خانه دان و ناوچه و چپایان ناو ده نا ئاگری، بۆنمونه شاری "ئاگری" له کوردستانی تورکیه و خانه دانی "ئاگریات". ئاغای که یوان که لیکۆلینه وه یه کی باشی له م بابه ته وه کردوه، ده لئ: زنجیره چپای زاگرۆسیش له پیشدا ناوی ئاگری بووه به لام یۆنانی یه کان له سه ر ریزمانی خۆیان پیتی "س" یان له هه وه ل و ئاخری ئه و وشه زیاد کردوه و "ساگرۆس" یا ساگرس "یان پی گوتوه. واته (س) بۆته (ز) و کراوه به زاگرۆس، ^{□□□} هه روه ک کیساکسار، کیاگزار و لیساندرو ساکارتی و زیگرتو گۆردراون.

ئاگری نه ورۆزو میرمیرین له کوردستان

ئاگرکردنه وه ی چوارشه ممه سووری که ئیواره ی دوایین سه شه ممۆی سال بهر له نوئ بوونه وه ی سال ده ست پی ده کا، له زۆر شوین تا کاتی نوئ بوونه وه ی سال

³⁰¹ میژوری کۆمه لایه تی ئیران له سهردهمی بهر له میژوو دهستییکمی میژوو له مامۆستا سه عید نه فیسی، لاپه ره کانی 23 و 24

³⁰² پشته کان، له مامۆستا پورداود، بهرگی یه که م ل 505.

³⁰³ ئیرانی دیرین، پرنیا، ل 135

³⁰⁴ نه ورۆز له کوردستان، ل 109

درېژدهی ههیه و ئه م ئاگر کردنه وه دهگه ل دهنگی توق توقه و فشفشان تیکه ل دهبی و دهبیته غه و غایه که زۆریه ی خه لک له م شکوو جوانی یه به ئاگان. ³⁰⁵ له شاری "قوروه" رهسم وایه که ئاوری نه ورۆزی له سه ربانی ئه و دراوسی تازیه بارانه دهکه نه وه که خویان ئه و کاره ناکه ن. رۆزی جیژنیش ته نیا جیه کیان برینج بو ده به نه مائی. له شوینگه لی، نوی بوونه وه ی سال هه ر زه مانیک له شه و یا رۆژدا بی، خه لک ئاگر هه ر دهکه نه وه. به وته ی که یوان له هیندیک گوند پۆلوی ئاگر له کولانه ی تهویه داوین تا خپرو بیری ئاژه له که یان زیاد بی.

نوسه ر له کتیبی مه لبه ندناسی کوردستانی موکری ئامازه ی کردوه که وپرای ئاگر کردنه وه له لایه ن لاوان و تازه لاوانه وه، ده چنه سه ربانی خه لک و پشتیندی خویان له کولانکه را داوینه نیو مال و به هه لواسراوی رایده گرن و له خاوه ن مال داوا ده که ن شتیان بو تیکه ن. خاوه ن مالیش به گویره ی توانا شتیکیان بو ده پیچینه وه، ئه وان هه لی ده کیشن، به تالی ده که ن و ده چنه سه ر کولانکه ی مالیکی دی. له سه رده مانی نه زۆر دووردا، ئه م به رنامه زۆر کاری جیدی تیدا ده کرا، بو وینه لاویک که ئه وینداری ده گه ل که نیشکیک بووه و بنه ماله که ی به لئینیان پی نه داوه و ناھومی ده بوو، پشتینده که ی رۆده هیشت و داواکه ی راده گه یاندو ئه وه نده راده وه ستا هه تا له ریگه ی ئه م نه ریته وه، بنه ماله ی کچه به لئینیان پی ده دا بیده نی، وا هه بووه له م پیناوه دا رووداوی چاوه پروان نه کراویش رووی داوه.

³⁰⁵ له زۆیه ی شوینه کانی کوردستان ئیوارهی سه شه ممۆ شهوی چوارشه ممۆ ئاگر ده که نه وه، به یانی چوارشه ممۆش ده چنه سه ر چۆم و نار. هه روه ک ئاوری نه ورۆزیش ئیوارهی دوایین رۆزی سال زیاتر له بهرزاییه کان ده که نه وه.

كۆسەي نەورۆزى

لە رىۋىپەسىمى تىرى نەورۆز لە كوردستان "كۆسەي نەورۆزى" يە كە لە راستىدا چەشنىكە لە حاجى فىروزى شوپىنەكانى دىكەي ئىران. بەو جىياوازى يە كە بۆ يارى كۆسە دوو كەس دىارى دەكرىن، يەكيان بەرگى ژنان لە بەر دەكاو ئەوى دىكەيان بەرگىكى سەيرو سەمەرە كە هېچ شتىكى دەگەل ئەندامەكانى ئەو نايەتەو، بە تەرزىكى سەيرىش خۆى جوان دەكا! سىمىلىكى درىژو رىشىكى لىك بلاو و ناشىرىن لە خۆى دەنى كە دىتنەكەى مرۆف وەپىكەنەن دەخا. لە وكاتەدا لە كوچەو كۆلان دا دەگەپىن، خەلكىكى زۆريان بەدواوہىەو قسەى حەلەق و مەلەق دەكەن و خەلك دەبەنە ئەوپەرى شادى و دلخۆشى، وپراى ئەوہى مال بە مال دەگەپىن، زۆر رۆژان شادى و خۆشى بۆ خەلك بە دىارى دىنن. لە شارەكانى وەك كرماشان كۆسەو ھاورىكەى لە ماسك كەلك وەردەگرن، لە كەرنە كە ناوچە يەكى سەرسەوزو جوانە،

كۆسەي سواری كه ريك ده كهن و گورزيكى ده دهنه ده ست و له جيگه ي خو ش و مالي خه لك ده يگيرن. نه و فه رمانانه ي كۆسه نه يدا، وه ك فه رمانى ميرى نه ورؤز كه دوايه باسى ده كه ين ده بئى به پيوه ده چئ.

به رنامه ي كۆسه ش له رى وره سمى له ميژينه ي ئاريايه و له كتىبى جوراوجوردا ئاماژه ي پئى كراوه و به شيوه ي جياجيا ها توته به رياس. نه بوريجانى بيرونى ده گه ل شى كردنه وه ي كارو نه ركى كۆسه و رابردووى نه م جيژنه به جيژنى به هار ناوزه د ده كا كه رسته يه كى كوردى يه، كريستين سين هه روه ها ده نووسئ: له سه رده مى ئيسلام دا پئىيان گوتوه جيژنى "خروج الكوسه" كه دياره له زؤر فه ره نگان دا ناويان هئناوه و له تواناى به پيوه بردنى فه رمانى كۆسه له سه رده مه كانى جياجيدا باس كراوه، هه ر به م جوره ده نووسئ كه چؤن دواى ته واو بونى مؤله ته كه ي له كۆسه يان ده داو به و رؤژه شيان ده گوت "ركوب كۆسه ج".

میرمیرین یا میری نه ورۆزی له کوردستان

ئەم رۆپەسمە تاییبەتە بە هەریمی موکریان،^{□□□} که چەند سەدەو سالانیکی درێژ لەم مەلەبەندەو بەتاییبەتی له حاکم نشینی ئەم دەوەرە، (سابلاخ=مەهاباد)^{□□□} بەشیوەیەکی بەشکۆ بەرپۆه دەچوو. له رۆژەکانی بەر له نه ورۆز به پێی بهرنامه یهکی دیاریکراو پیاویک له توپۆزی خوارەو هەڵدەبژێردرا که هەلومەرجی پێویستی بو ئەم کارە تێدا، له داب و نەریتی میرمیرینی زانیباو توانیبای خۆی راگری و پیکەنینی نەیت، گەرە پیاو و داراکانی شار، بەنرخترین ئامرازی خۆیان وەك جل و بەرگی جوان، شمشیرۆ ئەسپیان دەدایە. له یهكەم چوارشه مەمی نه ورۆزرا، جارچی میر که "گۆپال زیوین Gopal zewin" یان پێ گوتوه ناوی لێژنە ی بەرپۆه بەری یاری میری نه ورۆزی بانگ دەکرد، له حالیکە میر جل و بەرگی پۆشته و پەرداخ و رازاوه به پڕبایەخ ترین جەواھیرات دەپۆشی و تاجی زێرکفتی لەسەر بوو و باسک بەندو پشت بەندی بەستبوو، سواری ئەسپێکی ببوو و بە مامزەیهك که له چهكەم دره وشاوه کانی بەستبوو له بەر زگی ئەسپەکه ی دەدا، دەگەڵ لێژنە ی پیشتر هەلبژێراوی بەرپۆه بەری جێژنە که تا قەمی جیا جیا له ژن و پیاو، بەرەو مائی حاکمی شار دەچوو، به فیزو کهش و فشیکێ زۆرەو هە حاکمی شاری لێ دەخست و بۆخۆی له جیبی رۆدەنیشت! حاکمی دەوڵەتیش به حورمەتی سوننەتی میلی و رۆپەسمی باو بی ئەو هی خۆ بگری دام و دەزگای حکومەتی دەخستە بەر دەست میری نه ورۆزی و دوا ی ئەم رۆپەسمە میر دام و دەزگای خۆی دەگوێستەو هە بۆ شوینیکی خۆش و دلگیری شار یا دەوروبەری شاری سابلاخ که پیشتر نامادە کرابوو. پاش لێخستنی حاکمی شار، پیاوی گۆپال

³⁰⁶ موکریان Mukrian، شاری مەهابادو کۆی ئەو شوینانە ی سەر بەوی وەك سەردەشت، شنۆ، بۆکان، سەقز، بانەو میانداوو نەغەدە

دەگریتهوه.

³⁰⁷ ئەم شارە ناوەندی تەواوی روداو و گێرەو کێشەکانی سەدەکانی دراوی بوو و جێگە ی یه کێک له شارە دێرینەکانی سەردەمی ماد

بەناوی "دارایاس یا دریا ز" ی گرتۆتەو هە که ئیستاش شوینەواری هەر مارهو هەر بۆیەش به نارچه که دەلین "شاروتیران".

زېږون ئەندامانى حكومەتى مىرى دەبرده باره گای مىرو دەیناساندن. كۆنه وه زير كه راویژكارى ئەمىر بووه، له نىو پیره میردانى قسه خۆش و نوكته ویژ هه لده بیژدرا. وه زیری دهسته پاست و وه زیری دهسته چهپ، گزیر، داروغه و میرزاباشی و باقى دهست و پیوه نده كه ی كه ههركام ئەركى خویان هه بوو، له رۆژانى نه ورژدا شارو ناوچه كه یان به رپوه دهبرد به شیوه یه كه كه خه لك دلخۆش و دم به پیکه نین بن.

مه محمود ئەفەندی بایه زیدی، جگه له وانەى باسمان كردن و دهگه ل میر ده بوون، باسی كه سیكى دیکه ی ده کرد به ناوی "ویشکەرن" كه كه ولى شیر یا به وریا حەیانى دیکه ی ده بەر ده کردو زهنگولیکى به خۆیه وه هه لده واسی، چه ند ئاوینه ی له شان و موه كانى قايم ده کرد، "کاله ی شه مامه به ند" ی یا كه لاشى ده پی ده کرد. ³⁰⁸ ویشکەرن بۆ وه پیکه نین خستنى خه لك، هه موو گالته یه كى ده کرد، له ته وس و مه ته له ك گوتن به هه موو كه س جگه له جه نابى میر نازاد بوو. ³⁰⁹ به دواى جیگیر بوونى میر، خه لك تاقم تاقم بۆ پیروزیبایی گوتن ده چوونه باره گای مىرو دواى به رپوه چوونى رپوه رسمى پیروزیبایی، دهگه ل چه ند كه سی چه كدار كه جارى وابوو هه یشتوونه هه زار كه س به كه یف خۆشى له كووچه و كۆلانى شاردا پیاسه یان كرده، له م كاتانه ش دا جارجار هیندیك كار ده کران و جار هه بووه كارگێرانی میر كه رقیان له حاکمی ره سمى بووه به توندی لى یان داوه، وابوو كوشتوشیانه. ئەو كارانه بوونه هۆى ئەوه كه له م داوايانه دا تا قمیك سه ربازی چه كدارو كاربه ده ستى بیگانه ش بۆ به رگری له م كارانه دهگه ل میر ده كه وتن. یه كيك له هۆكاره كانى هه لگرتنى ئەم رپوره سمه به شكۆو دپینه له شاره كان و به تاییهت له مه هاباد، ترسانى حوكمدارانى زۆردار له م پيشهاتانه بوو، كه چى له زۆر گوندو ناوچه كانى دووره شار ئەم رپوره سمه به شیوه یه كى ساده و ساكار هه ر به رپوه ده چی.

میری به هاری له و چه ند رۆژه ی ده سه لاتى خۆى دا هه موو رۆژى له شوینی خۆى به داخوازو شكایه تی خه لك راده گه یشت، به تاییه تی كه سانیکى كه خه لگیان نارپه حهت ده کرد وهك سووتخۆران و ئەو ده وله مه ندانه ی قازانجیان بۆ كه س نه بووه، هه روه ها كه سانى شه رلاتانى به توندی سزا ده دا، یا جه ریمه یه كى زۆرى لى ده ستاندن - به

³⁰⁸ کاله ی شه مامه به ندی له قایشی سوور دروست ده کرا، سه ری به ناوری شمی ره نگا وره نگ ده چن درا، به لام کاله ی خا و له چه رمی خا و

دروست ده کرا و به هه ودای بادراوی موو هه لده پیچرا و سووک و خۆش بوو، له نازه ربایمانیش بۆ گوندیان با و بووه و پریان گوتوه چارق.

³⁰⁹ داب و نه ریتی کوردان، هی مه محمود ئەفەندی با زییدی به به هیمه تی الکساندر ژابا نو سراوه، محمد پور ناویك وه ریگێراوه،

وتەى محمود ئەفەندى بايزىدى، يەك لە ھەزارى ئەوھى رادەگەيەندرا دەستىندرا. □□□
يا بە تەنبىي سەيرو سەمەرە سزاي دەدان. سەيرتەر لەوھش ئەوھبوو، گەلېك جار لەو
جەريمەى بۆيان ديارى دەكرا زياتريان دەداو خۆيان بە فەرمانبەرى مىرو بەرپۆھبەرى
ئەم نەرىتە نەتەوھىيە نیشان دەدا. □□□

يەكېك لە فەرمانەكانى مير ئەوھبوو كە بەندىەكانى بىتـاوان يا ئەوانەى تاوانى
سووكيان كەردبوو، پەشيمانىش بوون و لە حاليان ئاگادار بوون، ئازاد دەكران، مير
زۆر لە ناكۆكى بنەمالەيى كۆن و خويناوى كۆتايى پى دىنا. زەكات و سەرفىترەى
دەولەمەندانى وەرەگرت، جگە لە مير، وەزىرەكانىشى جاروبار فەرمانيان دەدا،
ھوكمەكانى وەزىرى دەستەچەپ ئەوھندە جيى پىكەنەن بوون كە ماوھىەكى
دوورودرېژ دەبوونە ھۆى شوخى و گالتهى خەلك، بۆنمونه دەيگوت ئەمپۆ پىويستە
پياوھەكان ھەموو لايەكى سميلى خۆيان بتاشن يا ھەموو لاوانى كەم تەمەن دەبى تا
سبەى ژنى تەمەن ھەشتا بەرەو سەر بخوازن و راپۆرتى شەوى زاوايەتەش بەدەنەوھ بە
خەلك، يا ھەموو خەلكى شارى دەبى تا سبەى بار كەن و بچنە دېھات. خوینەرانى
ئەم دىپرانە كاتېك بە گرېنگى ئەم نەرىت و رىپرەسمە دەزانن كە ئاگادار بن تەنانەت
كەسايەتى زۆر گەورەى ناوچەش بۆ بەھىندگرتن و زىندوو راگرتنى ئەم دابە
دېرینانەى خۆيان يەكجار زۆريان حورمەت ھەبووھ ئەمرەكانى ميريان بەتەواوى
بەرپۆھ بردوھ. وەك دەلەين سيف الدين خانى سەردار، حاكمى بە زىپك و بە تواناي
ئازەربايجان و سابلاغ يا حاجى سىد محمد فخر العلماء كە لە عالمە ھەرە ماقولەكانى
سەردەمى خۆى بووھ، يا باباخان بەگى فەيزوللا بەگى سەرۆكى عىلى بەگزادە، بە
فەرمانى ميرى نەورۆزى چونە گوندى لاجين □□□ لە نيزىك مەھابادو ھوكمى ئەميريان
گوئى داوھتئ و بەرپۆھشيان بردوھ.

لە رۆژەكانى ھوكمرانى ميرى نەورۆزدا زۆر لە لاوانى نەدار، لە رېگەى ئەو
جەريمانەوھ كە مير وەرىدەگرتن بە ئارەزووى خۆيان دەگەيشتن و دەگەل كچى
دلخوزيان بە يەك دەگەيشتن و زەماوھندى باشيان بۆ دەكردن، بەشىوھىەك كە عالمە

³¹⁰ ناداب و رەھىمى كوردان، محمود ئەفەندى بايزىدى، ل245.

³¹¹ بۆ زانبارى زياتر لەم بارەوھ كىتېبى "ميرى نەورۆزى" مامۆستا عىبداللە ئەيىوبيان، چاپ كراو لە بلاژكى كوليجى (دانئشكەدى)

ئەدەبىياتى تەورېژو لە گوزارشى لىژنەى زانستى فەرانسە لە نىران دا نووسىنى ژاك دو مورگان، وەرگىترانى دوكتور كاظم وەدىعى بىروان.

³¹² وەك پىشتەر گوتمان ميرى نەورۆز زۆر جار شوئىنى مانەوھى خۆى لە جىگەى خوش ئاروھەواى ناوچەكە دادەنا، لاجىنىش يەكېك لەم

شوئىنانەيە.

به شدار ده بوو، کي به رکبي شادي هينهري وه کوراني گوتن و وه زرشيش به پيوه ده چوو. به لام يه که له و کارانه ي که ده بوونه هو ي به سووکی لي که وتني مير نه وه بوو که نه يزانيباو ده گه ل که سيکی غه يري وه زيره کاني و پياوه گوپال زيويه که دوا با، يا به هلس و که وتي پيکه نين هينهري که سانيکی وه " ويشکهرن " پيکه نيبا، نه وکات بوو که وه ريده گه پاني، زوريان لي ده داو له ميره تيان ده خست و زوريش گراني له سهر ده که وت. بويه چوند کاتژمير به رله وه ي حوکمداريه که ي کوتايي پي بي زور وريايانه ده جوو لاهو وه دهر فته تيکی په يدا ده کردو خوي ده گه يانده ماله يه کيک له پياوما قولان و ريژداراني شارو له په ناي نه ودا خوي له و کوي ره وه ريانه ي کاتي لي خستن رزگار ده کرد.

نه م ري و پره سمه شکوداره يه کيک له سهرنج راکيشترين ري و پره سمه کانه که له نيو نه ته وه کاني ديکه دا هاوتاي نيه و تاي به ته به خه لکی کوردستان. به وتي " ژاک دو مورگان " سه رچاوه ي نه م نه ريته هه رچي بي جيژنيکی زور سه يره وه هه لبراردني ميرکيش بوناوچه که له و سه يرترو ده گمه نتره و " کارناوال " يا شادي يه کی گشتي زور گه وره يه. ³¹³ جيژني نه ورؤز له نيوه راسته کاني سه لته نه تي ره زاشاي په هله وي - ده وري 1315 ي هه تاوي - به زور هوو گري و گول که پيکيان دينا له مه هاباد به پيوه نه ده چوو. هه رچند له سالي 1324 دا پيک هاتني نازادي يه کی ته واو که له بهر شهري دووه مي جيهاني و بووني هاوپه يمانان له نيران دا پيک هاتبوو نه م جيژنه به پيوه چوو. به لام دواي تيکچووني کوماري کوردستان به سه روکايه تي قازي محمد (1325 ي هه تاوي) نيت به م شيوه به پيوه نه چوو، نيستاش له ديتهاتي دوورو نيزيک، ميري نه ورؤزي خوي هه ر ده نويني.

به پيي نه و به لگانه ي ده گوپي دان، جيژني ميري نه ورؤزي له زور شويني وه ک خوارزم - بهر له مه غول - و سه مه رقه ندو ميسريش به پيوه چوو. ³¹⁴ به تاي به تي له ميسر له سه رده مي خه ليفه کاني فاطمي و ده سه لاتي نه ييو بيه کان له ريزي جيژنه کاني نه و مه لبه نده بووه و موسولمان و قيبتي يه کان به شداريان تي دا ده کردو حکوم ه تيش

³¹³ گوزارشي ليژنه ي زانستي فه رانسه له نيران، ژاک دو مورگان، وه رگيتراني کازم وه ديغي، " ناداب و نه ريتي کوردان " نووسيني محمود بايزيدي، وه رگيتراني محمدپور.

³¹⁴ قه زويني له جيهانگوشاي جه ويني و هه روه ها ته زکهره ي ده وله تشاي سه مه رقه ندي و کتبي " الخطط " ي مه قريزي به لگه ي هيتاوه که لکی وه رگرتوه، له و کتبه ي دواي دا به دريژي له سهر به پيوه چووني نه م ري و پره سمه له ميسر دواوه.

هەر له و جیژنه دا به شدار بووه. ^{□□□} جیاوژیکی ههیبوه، ئەوان له سه ره تای پاییزدا ئەم رۆپه سمه یان ده گرت، وهك نووسیویانه له م بۆنه دا كۆشکی سه لته نه تی لۆپۆ، له نووردا نوقم ده بوو. بلیمه ت محمد قه زوینی ده نووسی تا ماوه یه کی درێژ دوا ی له ناوچوونی خانه دانه کانی فاگمی و ئەیبوی ئەم جیژنه ده گیرا، تا له سالی 780 به دوا، به هۆی ئەمیر "ده قوق" له ره واج كه وت.

له رۆپه سمه کانی دیکه ی به هاری یه کیشیان سیژده به ده ره که به سه به بی ره خنه کردنی باوه ری مه سیحیان له نیو ئێرانیان دا، به پیچه وانه ی بۆچوونی ئێرانیه کان خۆیان که به وته ی ئەبووریحانی بیرونی ئەم رۆژه یان به پیروژ ده زانی، به رۆژیکی نه حسیان زانیوه و له ئاکام دا رۆژی سیژده روو ده که نه ده شت و کیوان و به داوه رووکان له سه حراو باوه شی شیناورد و میترغوزاردا، ژن و پیاو ده ست له ده ستی یه کتر خه ریکی شادی و هه لپه رکێ ده بن تا نه حسی ئەم رۆژه له خۆیان دوور ده که نه وه. ^{□□□}

³¹⁵ محمد قه زوینی، گۆفاری یادگار ژماره ی جۆزه ردانی 1324 که سه رچاره که ی دوو کتیبی "مه قریزی" و "نه ورۆژ له کوردستان" ی مسته فا که یوانه .

³¹⁶ گۆفاری یادگار، سالی یه که م، ژماره کانی 3 و 10 له زنجیره مقاله کانی خوالێخۆشبوو قه زوینی له سه ر میری نه ورۆژی.

³¹⁷ به پیتی نووسنیی محیط طباطبانی که له رۆژنامه ی پارسی شیراز ژماره ی 288 ریکه وتی 44/1/12 که له زمان که یوان را گێراویه ته وه، هۆی مردنی ئەوان له تاکامی خه یانه تی یه هوودای نه سخه ریوتی، له حه وارییوونی جه زه تی مه سیحه به جه زه تی مه سیح خۆی و له بهر نه ره سیژده هه مین که سیش بوه که بۆته په یه روی مه سیح، مه سیحیه کان تیکرا (13) به نه حس داده نین و له ژماردنیش دا زیاتر ده لێن و ده نووسن 1+12، . نه ورۆژ له کوردستان.